

Arkeologisk förundersökning

Bland fjärdeklassare och klostermurar

RAÄ 16
Gräsgården
Vadstena kloster
Vadstena stad och kommun
Östergötlands län

Ann-Charlott Feldt

K U L T U R M I L J Ö A V D E L N I N G E N

Ö S T E R G Ö T L A N D S L Ä N S M U S E U M

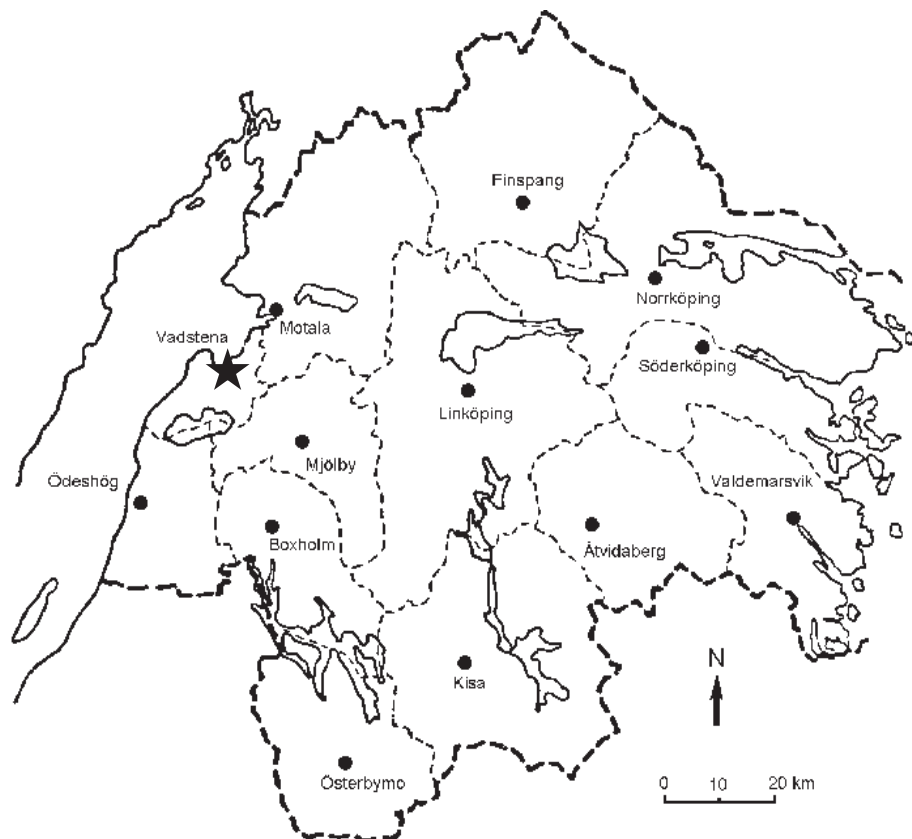

Arkeologisk förundersökning

Bland fjärdeklassare och klostermurar

RAÄ 16
Gräsgården
Vadstena kloster
Vadstena stad och kommun
Östergötlands län

Ann-Charlott Feldt 2002

Rapport 88:2002

Ö S T E R G Ö T L A N D S   L Ä N S M U S E U M

Tekniska uppgifter

Område	Gräsgården
Fastighet	Vadstena kloster
Stad	Vadstena
Kommun	Vadstena
Län och landskap	Östergötland
Fornlämningsnr	RAÄ 16
Ekonomiska kartans blad	084 69 (8E 6j Vadstena)
Koordinater	X648150, Y1446150
Koordinatsystem	Rikets
Höjdsystem	Rikets
Länsstyrelsens beslut	1995-04-20
Länsstyrelsens handläggare	Jan Eriksson
Länsstyrelsens dnr	220-2607/95
Länsmuseets dnr	266/95
Länsmuseets kononummer	6083
Uppdragsgivare	Vadstena kommun, Turistbyrån
Kostnadsansvarig	Vadstena kommun, Turistbyrån
Projektledare	Ann-Charlott Feldt
Personal	Marie Ohlsén elever i åk 4 vid S:t Pers skola i Vadstena
Fältarbetstid	1995-05-17--18
Total projekttid	16 timmar
Totalt undersöktes	8 löpmeter
Fynd	Tillvaratogs ej
Foto filmnr	2002 S 148:15-23
Analyser	Nej

Dokumentationsmaterialet förvaras på Östergötlands länsmuseum.

Rapport 88:2002	© Östergötlands länsmuseum
Grafik	-
Renritning	-
Grafisk form	Lasse Norr
Tryck-	
Ur allmänt kartmaterial	© Lantmäteriverket dnr 507-99-499

Ö S T E R G Ö T L A N D S   L Ä N S M U S E U M
K U L T U R M I L J Ö A V D E L N I N G E N

Box 232 • 581 02 Linköping • Tel 013 - 23 03 00 • Fax 013 - 14 05 62
lansmuseum@lansmus.linkoping.se • www.linkoping.se/lansmuseum

Bland fjärdeklassare och klostermurar

Arkeologisk förundersökning

RAÄ 16

Gräsgården

Vadstena kloster

Vadstena stad och kommun

Östergötlands län

Sammanfattning

I samband med evenemanget Gammeljul i Vadstena uppstod markskador i form av djupa hjulspår i den gräsyta som täcker lämningarna av det medeltida systraklostrets södra länga. Med anledning av markskadorna genomfördes en arkeologisk förundersökning med provschakt för att utröna murarnas kondition och huruvida de skadats av händelsen. Förundersökningen utfördes i samarbete med S:t Pers skola i Vadstena inom ramen för projektet ”Med arkeologen i skolan”. Samarbetet innebar att eleverna i årskurs fyra fick delta i den arkeologiska förundersökningen.

Vid förundersökningen konstaterades att de fyllnadsmassor som omgav murarna var mycket kompakta, vilket förhindrat att skador på ruinen uppstått. Murarnas kondition var god och vid en jämförelse med foton från undersökningarna 1956-1969 kunde inga större avvikelser konstateras.

Ann-Charlott Feldt
antikvarie

Figur 2. Utdrag ur Ekonomiska kartans blad 084 69 (8E 6j Vadstena) med undersökningsområdet markerat.

Inledning

I samband med en besiktning av renoveringsarbeten i det s k Bjälbopalatset 1995 upptäcktes markskador i form av hjulspår i gräsmattan på klostergården strax norr om Klosterkyrkan i Vadstena (Häger & Eriksson 1995). Det berörda området tillhör RAÄ 16 i Vadstena och utgörs av lämningarna efter Vadstenas medeltida kloster.

På uppdrag av Länsstyrelsen i Östergötlands län utförde undertecknad en besiktning och dokumentation av skadorna i gräsytan. Vid besiktningen konstaterades att hjulspåren var upp till 0,4 m djupa. Spårens djup i kombination med att lämningarna efter klostrets södra länga endast låg ca 0,5 m under gräsmattan gjorde att det bedömdes vara stor risk att lämningarna kommit till skada.

Markskadorna hade uppkommit i samband med evenemanget Gammeljul i Vadstena. Med anledning av markskadorna bedömde länsstyrelsen att en arkeologisk förundersökning med provschakt skulle genomföras för att utröna murarnas kondition och om de skadats av händelsen.

Arbetet utfördes efter beslut från Länsstyrelsen i Östergötlands län. Uppdragsgivare var Turistbyrån i Vadstena kommun, vilka även svarade för de arkeologiska kostnaderna. Ansvarig för undersökningen och rapportarbetet var undertecknad. Vid undersökningen deltog även antikvarie Marie Ohlsén och elever från årskurs 4 på S:t Pers skola i Vadstena inom ramen för projektet ”Med arkeologen i skolan”.

Vadstena kloster

På den plats som senare kom att bli Vadstena kloster uppfördes på 1200-talet en imponerande gård med byggnader av det nya exklusiva byggnadsmaterialet; tegel. Det är troligt att Birger Jarls son, kung Valdemar Birgersson, fullbordade anläggningen före 1275. På 1300-talet beboddes gården tidvis av kung Magnus Eriksson (1319-1364) och dennes drottning, Blanche av Namur († 1363). Den senare är mera känd som drottning Blanka. Vid hovet fanns då lagmansdottern och lagmanshustrun Birgitta Birgersdotter, d v s den heliga Birgitta, som överhovmästarinna.

Åren 1346-1347 testamenterar kung Magnus Vadstena gård till en blivande birgittinsk klosterorden. Först år 1362 bekräftas testamentet och birgittinerna blir ägare till gården. 1369 ger Birgitta order om att bygget av det nya klostret ska påbörjas. Enligt klosterdiariet ska gården då ha legat öde och bestått av ruiner, något som inte verkar stämma med den verklighet som Ivar Andersson dokumenterat vid undersökningar av byggnaderna (Andersson 1972). Arbetet med klosterbygget fortlöper sannolikt ända fram till 1430 då den stora invigningen sker. Vid denna tid har dock den heliga Birgittas dubbelkloster varit i bruk sedan länge.

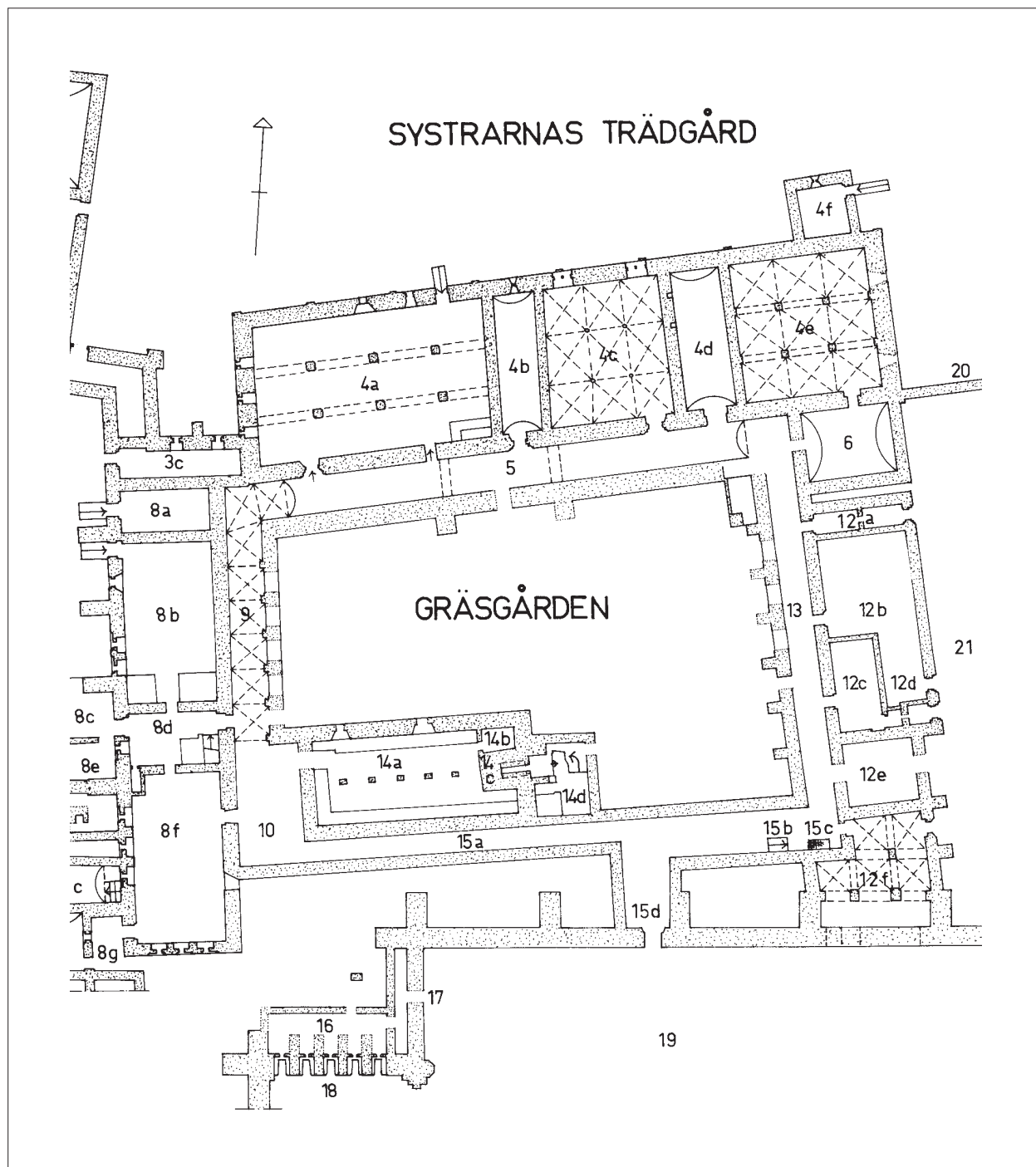
I samband med reformationen fördrivs bröderna från klostret 1549-50. Systrarna får dock av olika anledningar bli kvar till 1595 och året därpå stängs klostret definitivt. Sannolikt står husen oanvända fram till år 1641 då en genomgripande ombyggnad inleds. Delar av klosterbyggnaderna rivs och de återstående delarna av systraklostret byggs om till krigsmanshus. De kvarvarande delarna utnyttjas bl a som trädgårdsmästarbostad och bostad för Gustav Vasas son, hertig Magnus. Senare kommer även dessa delar att ingå i krigsmanshuset.

År 1783 upphörde verksamheten som krigsmanshus och byggnaderna stod öde fram till dess att brödraklostret 1795 byggdes om till kurhus och därefter till lasarett och systraklostret 1815-16 förvandlades till korrektionshus, d v s fängelse. Från år 1827 fram till år 1951 har byggnaderna brukats som hospital under benämningen Birgittas sjukhus. Därefter har verksamheter som folkhögskola och vandrarhem bedrivits i lokalerna. Idag används systraklostrets norra länga, som på 1200-talet ingick i kungsgårdens byggnader, som museum och den västra längan är i bruk som hotell.

Under 1900-talet har flera arkeologiska undersökningar bedrivits i anslutning till Vadstena gård och kloster. Den mest omfattande är den tidigare nämnda som utfördes av Ivar Andersson under åren 1956-1969 (Andersson 1972). Brödraklostret undersöktes och restaurerades åren 1979-1980 (Hillbom & Söderberg 1980). Begränsade grävningar genomfördes 1926-1932 och kom att utgöra underlag för Bertil Berthelssons avhandling 1946. En antikvarisk kontroll utfördes 1992 i anslutning till den s k latringången i samband med en ledningsdragning (Hörfors 1992).

Den del av systraklostret som berördes av de här aktuella markskadorna är den södra längan som var belägen under den nuvarande gräsgårdens sydvästra del. Den södra längans ytterväggar härrör från kungsgårdens tid och ingick sannolikt i ett hus med två rum som sedan byggdes om för att ingå i klostret.

Under klostertiden bestod byggnaden av en större sal som troligen var systrarnas auditorium. En mindre skrub i nordöst kan ha varit systrarnas arrest (mörka stuffwo). I byggnadens östra parti fanns en varmluftsugn, trapphus och vedbod.

Figur 3. Rekonstruktion av systraklostrets bottenplan upprättad av Ivar Andersson 1972.
 9 = Västra korsgången. 10 = Passage mellan västra och södra korsgången. 14a = Auditorium. 14b = Arrest. 14c = Varmluftsuugn. 14d = trappa och bränsleförråd. 15 = Södra korsgången.

Projektet ”Med arkeologen i skolan”

Under läsåret 1994-1995 genomförde Östergötlands länsmuseum ett arkeologiprojekt vid S:t Pers skola i Vadstena. Projektet omfattade en kortkurs i medeltidsarkeologi och historia för skolans mellanstadielärare. Eleverna fick bekanta sig med medeltida föremål ur länsmuseumets samlingar. Under läsåret var samtliga ämnen genomsyrade av projektet och lärarna speglade medeltiden i sina olika ämnen. Två temaveckor kopplades helt till medeltiden. Eleverna fick bygga modeller av medeltida miljöer, forska i medeltidshistoria, skriva uppsatser, tillverka keramik samt sy dräkter och tillverka olika redskap och spännen.

I samband med projektet fick eleverna i årskurs fyra möjlighet att delta vid undersökningen på gräsgården. Där fick de en praktisk inblick i grävmetodik och dokumentation. De föremål som påträffades i de omrörda massor som täckte klostermurarna fick eleverna ta med sig tillbaka till skolan.

Hela projektet avslutades med en utställning på Östergötlands länsmuseum där elevernas material visades. Utställningen var placerad i anslutning till museets basutställning och visades under tiden 1995-10-22--1996-01-14. Dessförinnan hade delar av den visats på S:t Pers skola.

Syfte

Syftet med den arkeologiska förundersökningen var att fastställa huruvida de delar av klostret som utgörs

Figur 4. Slöjdalster från utställningen ”Med arkeologen i skolan” på länsmuseum. Foto Ann-Charlott Feldt, Östergötlands länsmuseum.

Figur 5. Modeller av medeltida miljöer med teckningar och texter i bakgrunden från utställningen ”Med arkeologen i skolan” på länsmuseum. Foto Ann-Charlott Feldt, Östergötlands länsmuseum.

av ruiner och ligger under gräsgården kommit till skada. I samband med förundersökningen skulle även murverkens kondition dokumenteras. Området skulle efter undersökningen återställas.

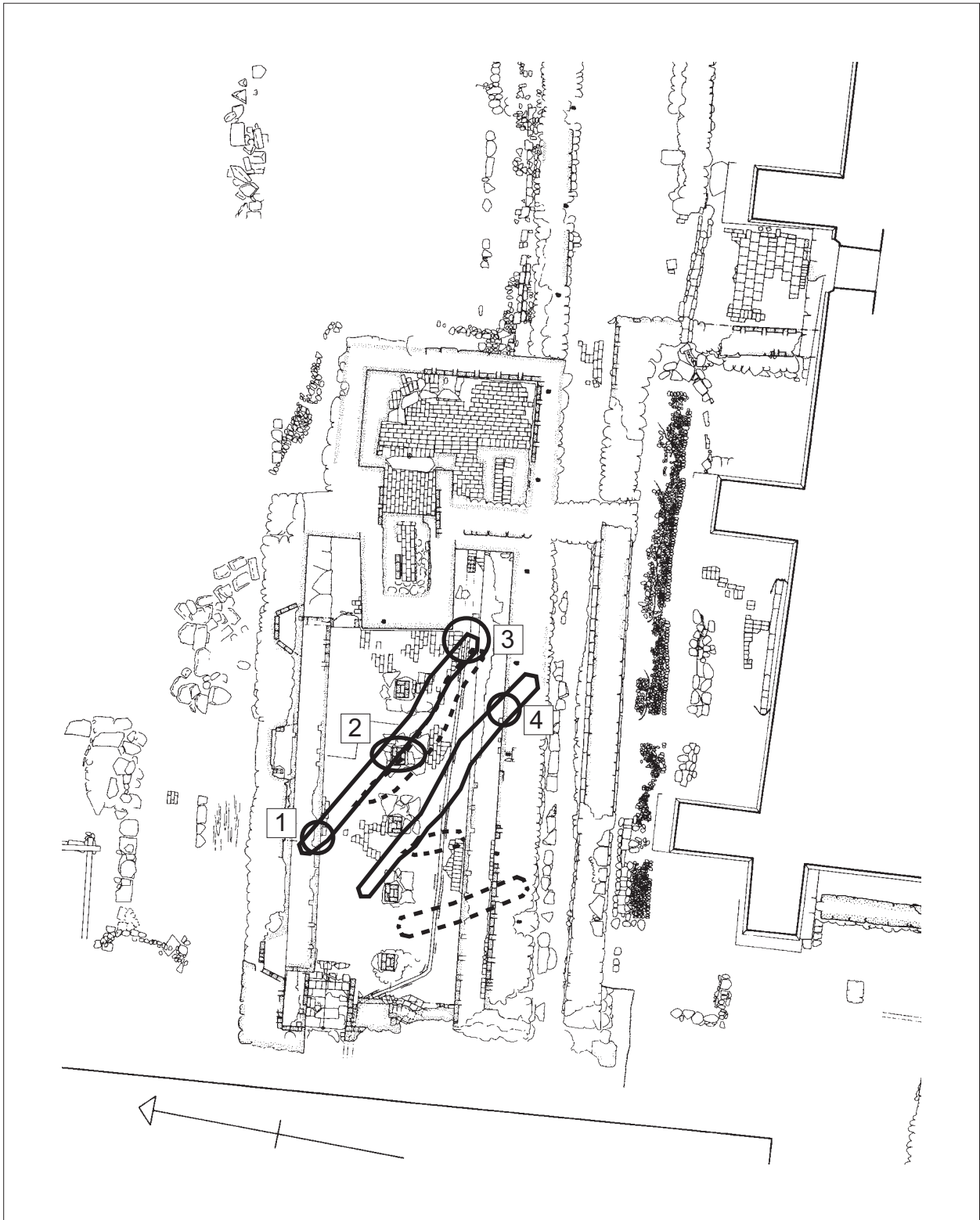
Syftet med att låta eleverna i årskurs fyra delta i undersökningen var att inom ramen för projektet ”Med arkeologen i skolan” förmedla praktisk kunskap av hur en arkeologisk undersökning går till samt att förmedla en nära upplevelse av historien.

Metod och dokumentation

Den arkeologiska förundersökningen utfördes i form av sökschaktsgrävning i de partier av hjulspåren där det bedömdes vara risk för att dessa skadat medeltida murverk. Sammanlagt öppnades fyra schakt på strategiskt utvalda punkter. Vid sökschaktsgrävningen deltog grovarbetskraft som Turistbyrån i Vadstena ställde till undersökningens förfogande. Grovarbetskraften avlägsnade torven och matjorden i provschakten samt återfyllde dem efter avslutad undersökning och lagade samtliga skador i gräsyten.

Under ledning av antikvarie Marie Ohlsén och undertecknad grävde eleverna från S:t Pers skola för hand genom fyllnadsmassorna till dess att murar påträffades eller att schaktet nått ett sådant djup att det inte bedömdes som sannolikt att medeltida lämningar kommit till skada. Sökschakten och murarna dokumen-

terades på foto samt genom en beskrivning i löpande text. Föremål som påträffades i schaktmassorna fick eleverna ta med sig tillbaka till skolan.

Figur 6. Utsnitt ur planuppmätning av systraklostrets innergård med den södra längan efter Ivar Andersson, med de aktuella hjulspåren och sökschakten inlagda

Resultat och tolkning

I det aktuella området fanns fem hjulspår av varierande djup och längd. Sammanlagt omfattade hjulspåren en längd på ca 35 m. Spårens bredd var ca 0,4 m och djupet varierade mellan 0,1 och 0,4 m. På tre platser fanns dessutom rundade 0,1-0,2 m djupa svackor orsakade av tryck.

Hjulspåren ligger samtliga inom det område som under klostertiden upptogs av den södra längan. Denna är väl dokumenterad på foton och ritningar från undersökningarna på 1950- och 60-talen. Bygg-

naden har under klostertiden varit två våningar hög och bottenvåningens stora sal har varit försedd med valv, vilket bl a resterna av en rad med tegelpelare visade. Hjulspåren berör i stort sett endast den yta som tas i anspråk av denna sal. Det djupaste spåret sträcker sig från salens sydöstra hörn, över ett av pelarfundamenten och fram till den norra väggen. I detta spår öppnades tre av sökschakten; provgrop 1-3. Det fjärde sökschaktet öppnades på utsidan av den södra längans sydvägg.

Vid förundersökningen konstaterades att de fyllnadsmassor som omgav murarna var mycket kom-

Figur 7. Foto från undersökningarna av den södra längan. Bilden visar byggnadens östra del med sökschakten markerade. Foto Ivar Andersson.

Figur 8. Arbetsbild från undersökningen. Foto Marie Ohlsén, Östergötlands länsmuseum.

Figur 9. Arbetsbild från undersökningen. Foto Marie Ohlsén, Östergötlands länsmuseum.

pakta, vilket förhindrat att skador på ruinen uppstått. Murarnas kondition var god och vid en jämförelse med foton från de tidigare undersökningarna kunde inga större avvikelser konstateras. Endast i två av sökschakten påträffades murar. I de två andra fanns endast fyllnadsmassor ner till ett djup av 0,6 m. Denna fyllning bedömdes vara så pass stabil och intakt att det inte fanns någon anledning att gräva djupare.

I provgrop 3 påträffades krönet på en tegelmur på endast 0,25 m djup. Den påträffade tegelmuren utgör det sydvästra hörnet av den varmluftsugn som nämns av Ivar Andersson (1972) och var bevarad till 15 skifts (ca 1,5 m) höjd. I provgrop 4 påträffades den övre delen av södra längans sydvägg. Denna mur uppträdde på ca 0,4 m djup. Utifrån foton och ritningar från Anderssons undersökningar framgår att detta murparti var bevarat till ungefär samma höjd som varmluftsugnens mur. Övriga murpartier tycks enligt dokumentationen ha varit lägre och därmed mer skyddade av de påförda fyllnadsmassorna.

Referenser

Andersson Ivar 1972 Vadstena gård och kloster. Uppsala

Berthelson Bertil 1946 Studier i Birgittinerordens byggnadsskick. Lund

Hillbom Eva Lotta & Söderberg Uno 1980 Munkklostret i Vadstena. Undersökning och restaurering 1979-1980. Föreningen Gamla Vadstena. Småskriftserien nr 25. Vadstena

Häger Bengt & Eriksson Jan 1995 Skrivelse ”Ang skadegörelse i fornlämningsområdet Vadstena kloster. Länsstyrelsen i Östergötlands län dnr 220-2607/95. Arkivhandling Östergötlands länsmuseum.

Hörfors Olle 1992 Antikvarisk kontroll. Vadstena nunnekloster. Fornlämning 16. S:t Pers socken. Vadstena stad. Östergötland. Rapport. Arkivhandling Östergötlands länsmuseum.

I samband med evenemanget Gammeljul i Vadstena uppstod markskador i form av djupa hjulspår i den gräsyta som täcker lämningarna av det medeltida systraklostrets södra länga. Med anledning av markskadorna genomfördes en arkeologisk förundersökning med provschakt för att utröna murarnas kondition och huruvida de skadats av händelsen. Förundersökningen utfördes i samarbete med S:t Pers skola i Vadstena inom ramen för projektet "Med arkeologen i skolan". Samarbetet innebar att eleverna i årskurs fyra fick delta i den arkeologiska förundersökningen.

Vid förundersökningen konstaterades att de fyllnadsmassor som omgav murarna var mycket kompakta, vilket förhindrat att skador på ruinen uppstått. Murarnas kondition var god och vid en jämförelse med foton från undersökningarna 1956-1969 kunde inga större avvikelser konstateras.